

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Інститут математики, економіки і механіки

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

(освітньо – кваліфікаційний рівень)

на тему: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ
СХИЛЬНОЇ ДО ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН»**

**«PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INDIVIDUAL PRONE TO ABUSING
PSYCHOACTIVE SUBSTANCES»**

Виконала: студентка 4курсу денної форми навчання

напряму підготовки **6.030102** «Психологія»

Тростянецька Валентина Михайлівна

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психології розвитку особистості

Крюкова Марина Анатоліївна _____

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент кафедри диференціальної і спеціальної психології Кононенко О.І.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№__ від _____ р.

Завідувач кафедри

_____ Кіресва З.О.

Захищено на засіданні ЕК №

протокол № __ від _____ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ Родіна Н.В.

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ОСОБИСТОСТІ, СХИЛЬНОЇ ДО ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ	7
1.1. Проблема адиктивної поведінки у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів.....	7
1.2. Психофізіологічні аспекти залежності від психоактивних речовин.....	13
1.2.1. Психологічний зміст стану ейфорії.....	13
1.2.2. Механізм дії психоактивних речовин на психіку особистості.....	15
1.2.3. Причини вживання психоактивних речовин.....	17
1.3. Психологічні особливості особистості, схильної до зловживання психоактивних речовин.....	22
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ, СХИЛЬНОЇ ДО ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ	29
2.1. Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами.....	29
2.2. Методи емпіричного дослідження психологічних особливостей особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами.....	31
2.3. Кількісний аналіз психологічних особливостей особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами.....	37
2.4. Кореляційний аналіз психологічних особливостей особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами.....	50
Висновки до другого розділу.....	51
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Пошук психологічних засад залежної поведінки є важливим у зв'язку з негативною тенденцією збільшення кількості залежних людей у суспільстві. Дана проблема турбує суспільство настільки, що цим терміном стали позначати різноманітні звички, особливості поведінки, які можуть не супроводжуватись абстиненцією.

На сучасному етапі розвитку та становлення українського суспільства особливе занепокоєння викликають поширення наркоманії в молодіжному середовищі, зниження віку, з якого починають вживати наркотичні засоби та психотропні речовини, проникнення наркотиків до закладів освіти.

За даними опитування, проведеного у 2016 році Центром здорового способу життя Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, питома вага таких чинників ризику для здоров'я, як куріння, уживання алкоголю та вживання наркотиків для людей у віці від 10 до 22 років складала разом 44%. Сфера споживачів охоплює 2/3 безробітних, 68 % осіб – молоді люди у віці до 30 років, 1/4 з них – жінки, 5,4 тис. – неповнолітні. У 2015 році від передозування і хвороб, пов'язаних із зловживанням наркотиків, померло 2,1 тис. осіб. За дослідженнями Центру «Соціальний моніторинг», кожний п'ятий наркоман належить до категорії учнів або студентів.

Процес становлення особистості дитини залежить від впливу різноманітних позитивних та негативних чинників. Уживання психоактивних речовин у дитячому та молодіжному середовищі негативно відображається на особистості: ускладнює якісне навчання, спортивну та трудову діяльність, деформує психіку, порушує соціальні зв'язки, знижує загальний інтелектуальний та духовний рівень.

Багатоаспектність та складність проблеми вимагає чіткого її вирішення не тільки у практичній, але й у теоретичній площині. Аналіз наукової літератури показує, що проблема вживання психоактивних речовин та її профілактика розглядається дослідниками з різних галузей: медицина та

психологія (Е. Бабаян, В. Беспалько, В. Бітенський, Б. Братусь, Н. Бурмака, Н. Копит, Б. Лазоренко, А. Лічко, Н. Максимова, І. Пятницька, П. Сидоров, В. Херсонський,), педагогіка (А. Гоголева, Н. Кириленко, Д. Колесов, Н. Курек, М. Окаринський, О. Пилипенко, О. Родіонов, І. Шишова), соціологія (О. Балакірева, Ю. Белоусов, А. Габіані, Б. Левін, І. Рущенко, О. Сердюк, В. Соколов, О. Яременко).

Об'єкт дослідження: психологічні особливості адиктивної поведінки.

Предмет дослідження: психологічні особливості особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами.

Мета дослідження: виявити психологічні особливості підлітків з «групи ризику», схильної до зловживання психоактивними речовинами.

У відповідності з метою роботи були визначені наступні **завдання**:

1. Проаналізувати проблему адиктивної поведінки у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів.

2. Охарактеризувати психофізіологічні аспекти залежності від психоактивних речовин.

3. Визначити психологічні особливості особистості, схильної до зловживання психоактивних речовин.

4. Провести емпіричне дослідження психологічних особливостей особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів** дослідження: теоретичні методи: аналіз теоретико-методологічних підходів та визначення концептуальних засад дослідження; методи психолого-діагностичного дослідження: патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО) А. Е. Лічко, експрес-діагностика рівня соціальної ізоляваності особистості (Д.Рассел і М.Фергюссон), методика «Визначення життєвих цінностей особистості» (Must-тест) (П.Н. Іванов, Є.Ф. Колобова), методика інтегральної самооцінки особистості «Хто я є в цьому світі», тест-опитувальник «Схильність до залежності від вживання психоактивних речовин» (І. А. Фурманов); методи математичної обробки.

Обраною базою емпіричного дослідження виступають: 40 підлітків Балтської спеціальної школи-інтернату №1, віком 13-17 років.

Структура кваліфікаційної роботи. Загальний об'єм тексту — 60 сторінки, з яких самого тексту — 55 сторінок. Робота містить вступ, 2 розділи, 7 підрозділів, 3 підпункти, 8 таблиць, 5 діаграм, висновки до розділів, загальний висновок. Список використаних першоджерел складає 51 літературне джерело науково – методичного та періодичного характеру.

ВИСНОВКИ

Залежна поведінка – це поведінка ризику, тобто така поведінка, що веде або має у собі значну небезпеку призвести до знищення особистості, психічних і соматичних хвороб, смерті. Розмаїтість поглядів різних дослідників на природу наркотизації й мотивації вживання психоактивних речовин приводить до висновку про комплементарність феномену адикції й необхідності його «локального» вивчення щодо об'єкта, часу й простору.

На вживання психоактивних речовин впливає такий психологічний механізм, як почуття ейфорії. Ейфорія — це такий стан людського організму, при якому відчувається захоплення, радість і всепоглинаюче щастя. Людини повністю поглинає почуття задоволення, радості, піднесеності і захопленості навколишнім оточенням. Також, ейфорія може супроводжуватися різними фантазіями, швидкістю думок, активною діяльністю, або навпаки, загальмованістю реакцій і загальної пригніченістю і загальмованістю. Ейфорія викликає розлад сприйняття і неясність свідомості, втрату зв'язку з реальністю.

До причин наркотичної залежності в першу чергу відносять загальне погіршення соціально-економічної обстановки в країні, зростання безробіття серед молоді, зростання дитячої безпритульності, соціального сирітства. Також необхідно відзначити, що, психологічні особливості особистості - ризик соціальної дезадаптації, схильність до депресії, можливість і характер суїциду, алкоголізація є ризиком початку вживання наркотичних засобів.

Генезис поведінки, що відхиляється, обумовлюють такі різноманітні, але взаємозалежні фактори, як: індивідний, що діє на рівні психобіологічних передумов; соціальний, що визначається соціально-економічними умовами існування суспільства; психолого-педагогічний, що проявляється в дефектах шкільного й сімейного виховання; соціально-психологічний, що розкриває несприятливі особливості взаємодії особистості зі своїм найближчим

оточенням у родині, на вулиці, у навчально-виховному колективі, тобто порушення соціалізації.

Отримані результати свідчать, що ризик залежної поведінки знаходиться на високому рівні, що демонструє високу ймовірність схильності даних опитуваних до вживання психоактивних речовин. Тобто дані респонденти з великою ймовірністю можуть почати зловживати алкоголем або наркотиками. У хлопців більше виражені ознаки схильності до залежної поведінки, у дівчат цей показник помірно виражений.

Також було встановлено, що частина респондентів адекватно оцінили себе, але також за результатами експерименту видно, що більшості респондентів існує тенденція до заниженої самооцінки, тобто нижче реальної можливості особистості, зазвичай це призводить до невпевненості в собі, боязкості. У малої кількості респондентів існує тенденція до високої самооцінки. Необхідно відзначити, що людина з низькою самооцінкою легше піддається впливу інших людей, ніж людина із завищеною самооцінкою. Низька самооцінка підлітка та її наслідки, негативний емоційний стан і депресія відграють важливу роль у розвитку адиктивної залежності.

За даними експерименту респондентам властивий середній рівень соціальної ізоляції, що спостерігається у дефіциті спілкування, відчутті нерозділеності власних ідей та інтересів, в переважанні поверхневих соціальних контактів, проявах самотності, відсутності розуміння іншими людьми. Всі ці індикатори свідчать про усвідомлення індивідом недостатньої реалізованості такої базової потреби як відчуття приналежності до групи.

Більшість респондентів відносяться до нестійкого типу, з бажанням розважитися яких пов'язана рання алкоголізація, делінквентність, вживання наркотиків і інших дурманних засобів. До свого майбутнього байдужі, планів не будують, живуть сьогоднішнім. Від будь-яких труднощів і неприємностей намагаються втекти за допомогою одурманення. Результати дослідження дозволили виділити основні актуальні цінності серед респондентів:

міжособистісні контакти та спілкування, почуття задоволення, прихильність і любов.

Проаналізувавши отримані дані, можна зробити висновок, що про наявність зв'язку між психологічними особливостями особистості, схильної до зловживання психоактивними речовинами та їх впливу на розвиток залежності. Тобто при певному прояві тих чи інших особливостей особистості, рівень схильності до залежності від вживання психоактивних речовин збільшується або зменшується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Т. И. Как помочь подросткам освободиться от курения. / Т. И. Андреева. – К.: ИЦПАН, 2013. – 64 с.
2. Бабаян Є. А. Наркологія. / Є. А. Бабаян, М. Х. Гонопольский – М.: Медицина, 1990. – 180 с.
3. Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, І.В. Данилюк, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 197 с.
4. Башкатов И. П. Психология групп несовершеннолетних правонарушителей (социально–психологические особенности). / И. П. Башкатов. – М.: “Прометей”, 1993. – 251 с.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. / О. В. Безпалько. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – 134 с.
6. Бодров В. А. Информационный стресс. / В. А. Бодров. – М.: ПЕР СС, 1998. – 360 с.
7. Братусь Б. С. Психологический анализ изменений личности при алкоголизме. / Б. С. Братусь. – М.: Изд–во Моск. ун–та, 1974. – 94 с.
8. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. / Г. М. Бреслав. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
9. Василюк Е. Психология переживания. / Е. Василюк. – М.: Наука, 1984. – 360 с.
10. Гоголева А. В. Аддитктивное поведение и его профилактика. / А. В. Гоголева. – Воронеж: Изд–во НПО МОДЭК, 2012. – 240 с.
11. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики. / Л. П. Гримак. – М.: Политиздат, 1987. – 280 с.
12. Гроф С. Холотропное сознание. / С. Гроф. – М.: Изд–во Трансперсонального института, 2013. – 245 с.

13. Дети в кризисных ситуациях: профилактика негативных явлений и социально–психологическая помощь. / под общ. ред. И. Д. Зверевой. – К.: Научн. свет, 2011. – 63 с.

14. Довбах А.В. Курение и дети: как защитить права ребенка. / А. В. Довбах. – К.: ИЦПАН, 2013. – 36 с.

15. Зарубежный опыт первичной профилактики злоупотребления психоактивными веществами среди несовершеннолетних: Учеб. – метод. Пособие. / Под ред. Л. М. Шипицыной. – М.: Моск. гор. фонд поддержки школьного книгоиздания, 2014. – 101 с.

16. Зимбадо Ф. Социальное влияние. / Ф. Зимбадо, М. Ляйппе – СПб: Питер, 2010. – 278 с.

17. Золотова Г. Д. Соціально–педагогічна профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх: навч. посіб. для студ. спец. / Г. Д. Золотова. – Луганськ: Вид–во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 231 с.

18. Золотова Г. Д. Соціально–педагогічна профілактика адиктивної поведінки студентів (на прикладі навчальних закладів I – II рівня акредитації): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05. / Г. Д. Золотова. – Луганськ: Вид–во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2016. – 20 с.

19. Иванов М. Влияние ролевых компьютерных игр на формирование психологической зависимости человека от компьютера // Психология зависимости: Хрестоматия. / М. Иванов. – Минск: Харвест, 2014. – С.152–174.

20. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2010. – 425 с.

21. Кабанов М. М. Психосоциальная реабилитация и социальная психиатрия. / М. М. Кабанов. – СПб.: Речь, 2014. – 375 с.

22. Короленко Ц. П. Адиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития. // Обзор психиатрической и медицинской психологии. / Ц. П. Короленко. – М.: Наука, 1991. – С.8–15.

23. Короленко Ц. П., Донских Т. А. Семь путей к катастрофе. Деструктивные формы поведения в современном мире. / Ц. П. Короленко, Т. А. Донских. – Новосибирск: Наука, 1990. – 224 с.
24. Котляров А. В. Другие наркотики, или «Homo Addictus». / А. В. Котляров. – М.: Изд-во ин-та психотерапии, 2015. – 480 с.
25. Леонова Л. Г. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте. / Л. Г. Леонова, Н. Л. Бочкарева. – Минск: Харвест, 2014. – С.449–548.
26. Личко А. Е, Битенский В. С. Подростковая наркология. / А. Е. Личко, В. С. Битенский. – Л.: Медицина, 1991. – 304 с.
27. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. / А. Е. Личко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
28. Личко, А. Е. Подростковая наркомания. / А. Е. Личко, В.С. Битенский. – М.: Финарт, 1991. – 304 с.
29. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: Навч. посібник. / Н. Ю. Максимова. – К.: "Київський університет", 2012. – 308 с.
30. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения. / В. Д. Менделевич. – СПб.: Речь, 2015. – 445 с.
31. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология [Текст] / В. Д. Менделевич. – М.: Финарт, 2012. – 358 с.
32. Мунтян П. Психология зависимости. / П. Мунтян. – Минск: Харвест, 2014. – С.143–151.
33. Мушевич М. І. Клінічна психодіагностика: Методичні рекомендації для студентів ф-ту психол. / М. І. Мушевич. – Луцьк: «Вежа», 2016. – 170 с.
34. Наркотики: социальные, медицинские и правовые аспекты. Справочник. / Под ред. И. Н. Кузнецова, С. К. Купейник. – Минск: ООО “Новое знание”, 2011. – 395 с.
35. Поликарпов В. Аддиктивное поведение молодежи: профилактика и психотерапия зависимостей. / В. Поликарпов, Н. Залыгина, Я. Обухов. – М.: Профилен, 2014. – 215 с.

36. Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: Навчально–методичний посібник. / Під ред. В. В. Бурлаки. – Київ: Герб, 2008. – 224 с.

37. Психология зависимости. / Под ред. К. В. Сельченко. – Минск: Харвест, 2014. – 590 с.

38. Психолого–педагогічні основи процесу самотворення особистості: монографія / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, І.В. Данилюк, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська; за ред. Л. З. Сердюк. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 197 с.

39. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 1999. – 752 с.

40. Пятницкая И. Я. Наркомания. / И. Я. Пятницкая. – М.: Прогресс, 1994. – 117 с.

41. Райх В. Функция организма. / В. Райх. – СПб.: Ювента, 2014. – 303 с.

42. Руководство по аддиктологии. / Под ред. В. Д. Менделевича. – СПб: Речь, 2014. – 768 с.

43. Селье Г. Стресс жизни. / Г. Селье. – Минск: Харвест, 1999. – 133 с.

44. Сирота Н. А. Профилактика наркомании у подростков: от теории к практике. / Н. А. Сирота, В. М. Ялтопский, И. Ж. Ханшина, К. С. Ведерман. – М.: Мысль, 2015. – 239 с.

45. Смагин С. Ф. Аддикция, аддиктивное поведение. / С. Ф. Смагин. – СПб.: МИПУ, 2010. – 189 с.

46. Социальная педагогика: предупреждение табакокурения у школьников: методические пособие для работников образовательных учреждений. / под общ. ред. проф. Н. К. Смирнова. – М.: Наука, 2013. – 126 с.

47. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ За заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 256с.

48. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків: Навч.–метод. посібник / О. В. Вінда, О. П. Коструб, І. Г. Сомова, Н. О.

Березіна, М. М. Галябарник, С. В. Кириленко. – К.: Педагогічна думка, 2014.
– 284 с.

49. Франкл В. Человек в поисках смысла. / В. Франкл. – М.: Прогресс.
1990. – 368 с.

50. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. / Э. Фромм. –
М.: Республика. 1994. – 342 с.

51. Хорни К. Невроз и развитие личности. / К. Хорни. – М.: Смысл,
1998. – 375 с.